

NÆRVÆRENDE, DELTAGENDE OG TIL STEDE

Frem mod en nutidig teologi om præsters kald og embede

Teologisk vidensmedarbejder, ph.d. cand.theol. Kirsten Donskov Felter

Resumé: Med udgangspunkt i en empirisk undersøgelse af danske præsters opfattelse af deres embede og arbejde analyserer artiklen persondimensionens betydning for præstetjenesten og lægger op til en teologisk drøftelse af, hvad det vil sige at være præst i dag. I dansk folkekirkelig tradition har teologien om embedet nedtonet betydningen af præstens person. Det empiriske materiale peger imidlertid på, at personen udgør en uomgængelig forudsætning for præstens muligheder for at være præst. Gennem en professionsteoretisk læsning af præsternes syn på arbejdets grundlag, indhold og værdier, og ved at analysere de måder, hvorpå de forstår begreberne kald og embede, argumenteres der for en teologisk rehabilitering af kaldet som kategori til at beskrive præstetjenesten i en nutidig kontekst.

Indledning

En god præst er nærværende, deltagende og til stede. Denne karakteristik faldt som svar på, hvad det vil sige at være en god præst, i forbindelse med en interviewundersøgelse med 25 danske folkekirkepræster om deres syn på embedet og arbejdet, som blev gennemført i 2015 af Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter i samarbejde med Præsteforeningen.¹ Udgangspunktet var en erkendelse af, at præsterollen i dagens samfund er i forandring. Fra en situation, hvor det at være præst var ensbetydende med at være sognepræst, er der sket en udvikling frem mod større variation såvel i menighedsformer som i ansættelsestyper. Sognet som ramme om præstens arbejde er i dag suppleret med andre måder at organisere præstens arbejde på, f.eks. omkring institutioner og

organisationer, eller i forhold til specifikke opgaver og målgrupper (Kühle et al 2015). På samme måde er det ikke længere givet, at den samme præst varetager alle pastoragefunktioner inden for sit ansættelsesområde. Rollen som generalist suppleres eller afløses flere steder af andre måder at være præst på. Gruppen af funktionspræster har længe været i vækst, og det samme gælder gruppen af præster med særfunktioner på stiftsplan eller i provstier, lige som man flere og flere steder har indført samarbejdende teams, der i fællesskab løser opgaver inden for eller på tværs af sognegrænser. Sigtet med undersøgelsen var at afdække, hvad denne mangfoldighed medfører for præstedentiteten og opfattelsen af en fælles kerne i arbejdet, samt hvad diversiteten i ansættelses- og arbejdsformer betyder for den teologiske refleksion over præstens embede.

Frem for at begynde i strukturelle og organisatoriske analyser eller i systematisk-teologiske overvejelser over embedet tog undersøgelsen udgangspunkt i præsternes eget perspektiv, deres syn på arbejdsopgaverne og præsterollen i bred forstand, og de tolkninger, de knyttede hertil.² Undersøgelsen lagde sig hermed i forlængelse af de senere års fremkomst af empiriske studier, der fokuserer på præsterollen og forskellige sider af præstens arbejde i de nordiske lande (Almås 1989, Høeg 1998, Niemelä 2001, Huse 2002, Rubow 2006, Gresaker 2009, Felter 2010, Kaufman 2011, Gaarden 2014, Saxegaard 2017 og Hagman og Kejonen 2018). I interviewene beskrev præsterne sammenhængen mellem på den ene side embede og kirkeinstitution og på den anden side præstens person og betydningen af autentisk tilstedeværelse, som det også kommer til udtryk i artiklens indledende udsagn. Komplexiteten i materialet pegede på, at det ikke er muligt at skille disse dimensioner ad. På baggrund af undersøgelsen vil jeg i denne artikel argumentere for, at den tendens til nedtoning af persondimensionen og tilsvarende fremhævelse af embedet som teologisk kategori, der har været dominerende i dansk teologi, i dag må suppleres og nuanceres af andre teologiske måder at begribe præstens virke på. Med udgangspunkt i et professionsteoretisk perspektiv på materialet vil jeg præsentere nogle af undersøgelsens vigtigste fund med henblik på at drøfte, hvordan de kan forstås ud fra en moderne, folkekirkelig kontekst, og overveje, hvordan en nutidig teologi om præstens mangfoldige virke kan udformes i en dialog mellem nutidig erfaring og folkekirkelig, luthersk tradition.

Hvad vil det sige at være præst? Grundlag, indhold og værdier i arbejdet³

En professions karakteristika kan bestemmes ved at analysere dens kerneydelse, dens til grund liggende faglighed, og de værdier, der knytter sig til arbejdets udførelse. Mens man tidligere opfattede de klassiske professioner – lægen, advokaten og præsten – som faste og stabile størrelser, opbygget omkring en uforanderlig essens,⁴ er man i dag i højere grad tilbøjelig til at se på professioner som historisk og socialt indlejrede størrelser, der forandrer sig i takt med det omliggende samfund, og som formes og præges af varierende omstændigheder og aktører (Kuhlmann 2004, Evetts 1999, Fournier 1999, Dahl 2005). Denne udvikling i tilgang har også sat sig aftryk inden for de måder,

hvorpå professionsbegrebet er anvendt inden for præsteforskningen (Felter 2010, Saxegaard 2017). For at besvare spørgsmålet om, hvad der konstituerer det faglige grundlag, indholdet af arbejdet og professionens etik og værdier, er det med andre ord ikke tilstrækkeligt at anlægge et strukturelt perspektiv, som ofte er det, man finder ved at konsultere normative og historiske dokumenter. Ikke mindst i en situation, hvor der sker store ændringer i det omliggende samfund og i professionens organisering, bliver det vigtigt også at inddrage præsternes egne erfaringer og tolkninger. Hvad udgør efter deres opfattelse præstens særlige faglighed? Hvori består arbejdets kerneydelse? Og hvilke etiske værdier og standarder forbinder de med præsterollen i dagens samfund? Som tilgang til at undersøge dette blev der spurgt til, hvilke opgaver, præsterne opfattede som de vigtigste og mest meningsfulde; forståelse af forkyndelse som central pastoral opgave, opfattelse af præstens særlige kunnen, og synet på det at være præst som et afgrænset arbejde eller en livsform.

Kerneydelsen

På spørgsmålet om, hvilke opgaver, de fandt vigtigst og mest meningsfulde, pegede flere af præsterne i undersøgelsen på søndagens gudstjeneste og prædikenen som en tilbagevendende og vigtig opgave, som især i landsogne fylder tids- og arbejdsmæssigt. Men det gælder også for præster i byen, som sjældnere står på prædikestolen, at mødet med en menighed, der prioriterer at dukke op søndag morgen, forpligter. Flere af præsterne gav udtryk for, at de havde høje forventninger til sig selv i prædikenarbejdet, og samtidig at de ser arbejdet med prædikenen som en central opgave, der i særlig grad kalder på brug af deres teologiske faglighed i livetaget med at formidle det bibelske budskab. Der er dog også præster, der giver udtryk for det misforhold, der kan opstå mellem deres egen prioritering af prædikenarbejdet og det begrænsede antal af menighedens medlemmer, der deltager i søndagens gudstjeneste.

En anden opgave, som fremhæves som særligt vigtig, er arbejdet med begravelser og bisættelser. Gennemgående giver præsterne udtryk for, at netop begravelser ses som på samme tid krævende og meningsfulde. På den ene side er de krævende, fordi der er tale om en enkelt- – og dermed ene- – stående situation i familiens liv, samtidig med at der ofte vil være tale om en menighed, som sjældent benytter kirken til hverdag. Der er ikke plads til at ramme ved siden af; i og med at de pårørendes begravelsesoplevelse efter præsternes opfattelse er afgørende for den fortsatte kirketilknytning, skal den helst være *perfekt hver gang* (Felter 2016, 74). På den anden side giver flere udtryk for, at netop arbejdet med begravelser og bisættelser føles stærkt meningsfuldt, fordi de som præster oplever, at de har noget væsentligt at bidrage med, til forskel fra vielser, hvor både budskabet og præstens rolle kan opleves mere perifer eller afkoblet (Felter 2016,80). I begravelsen sker der et sammenfald mellem det, der efterspørges af de tilstedeværende, og det, som præsten har at komme med: *Jeg tror, næsten alle præster er glade for begravelser, fordi det simpelthen giver mening. Det er mening, og folk er der for a*

reason: det giver mening for dem, at de er der. Så hele strukturen i det giver mening for alle (Felter 2016, 85).

Med hensyn til kerneydelsen er der også præster, som gør sig til fortalere for en bredere opfattelse, hvor det ikke kun handler om at udføre konkrete opgaver, men mere alment om at gestalte det gode møde med mere distancerede medlemmer af kirken. Som disse præster ser det, er det vigtigste i præstearbejdet at bidrage til at sænke tærsklen til kirken. Det handler således ikke blot om, at den pågældende gudstjeneste, begravelse eller personlige samtale bliver gennemført, men i lige så høj grad om *hvordan* den gør det. En præst siger: *Når folk vælger kirken, så er det på grund af et aktivt tilvalg, og så skal vi også sørge for at give dem en god oplevelse, når de kommer. Det mener jeg, og der er min opfattelse at det er vores kerneopgave, det er det her møde med mennesker* (Felter 2016, 76).

Fremhævelsen af begravelserne som vigtig del af den pastorale kerneydelse kan ses som en afspejling af, hvad flere undersøgelser har vist, nemlig at danskernes kirkebrug i høj grad er centreret om de kirkelige handlinger, og at særligt begravelserne samler et bredt udsnit af befolkningen på tværs af demografi og medlemskab (Leth-Nissen og Trolle 2015, Leth-Nissen 2017, Felter og Bjerrum 2015,29). I kraft af sin rolle som ritualforvalter fungerer præsten som primær kontakt til kirken og forventes som sådan at inkarnere de værdier, befolkningen forbinder med denne: åbenhed, rummelighed, empati og nærvær (Felter og Bjerrum 2015,109f). I forlængelse heraf ser præsterne kvaliteten i mødet som afgørende for folks fortsatte kirketilknytning på et sekulariseret og individualiseret samfunds præmisser, hvor kirken er en valgmulighed blandt andre.

Interviewene tyder på, at præsterne i vid udstrækning er indforståede med, og i et vist omfang deler, denne forventning til dem om personligt at repræsentere kirken i mødet med dens medlemmer. Dette kommer blandt andet til udtryk i synet på forkyndelse eller formidling af evangeliet, som præsterne ret samstemmende udpeger som det centrale i deres virke. Det er imidlertid også karakteristisk, at forkyndelse i materialet opfattes som langt mere end blot det at formidle et bestemt budskab i prædikenens form. Forkyndelse kan også mere bredt ses som indlejret i præstens øvrige aktiviteter, ja, i selve det at være til stede med sin person og at stille sig til rådighed for evangeliet i handlinger og samværsform, som en præst formulerer det: *Forkyndelsen skal jo også have min krop. Så gælder det jo også om ikke at sende et fordømmende blik* (Felter 2016, 92). En anden præst udtrykker et syn på forkyndelse som en kontinuerlig proces, som præsten kan bidrage til alene ved sin måde at være på: *Når der er en, der går fra mig efter en samtale og tænker, ej, det var da en præst, der var til at tale med, jamen så er der jo også en form for forkyndelse i det. For så går man videre med noget, man måske godt kan vende tilbage til i en anden sammenhæng* (Felter 2016,92). På tværs af forskelle i forståelsen fremstår forkyndelsen eller formidlingen af det evangeliske budskab som det, der ifølge præsterne konstituerer professionens kerneydelse. Dette gælder uanset om den forbindes med de konkrete opgaver, der fremgår af præsteløftet, eller om den i højere grad

forbindes med de relationer og processer, præsten med sin person indgår i, hvor han eller hun færdes i sin hverdag (Felter 2016,184).

Grundlaget

I forbindelse med undersøgelsen spurgte vi også ind til, hvad præsterne så som det faglige grundlag for deres arbejde og synet på, hvori det særlige ved præsten består. Ikke uventet betonedede flere deres teologiske kompetencer, evnen til at omsætte det bibelske indhold i en nutidig sammenhæng, i prædikener, lejlighedstaler og undervisning, og præstens særlige rolle som ritualforvalter i menneskelige grænsesituationer (Felter 2016, 154). Andre pegede på præstens symbolske funktion som repræsentant for et alternativt værdisystem, hvor det ikke handler om præstationer og selvudvikling, eller om præsten som katalysator for samtaler om tro (Felter 2016,155). Atter andre fremhævede betydningen af at være i stand til at møde mennesker i øjenhøjde og skabe en personlig relation uden at læne sig op ad en – kunstigt – oppustet embedsforståelse.

Interviewene peger på betydningen af den teologiske faglighed, der sætter præsten i stand til at fortolke den menneskelige eksistens og bringe det evangeliske budskab i spil i situationen (Felter 2016, 157f). Lige så vigtig er imidlertid præstens evne til empatisk lytten, nærværende tilstedeværelse, og til med sin person at fungere som katalysator for den åndelige dimension, bøn og tro (Felter 2016, 159), som en præst udtrykker det: *En god præst er tilgængelig for andre mennesker, en god præst er lyttende og en god præst er også klar i mælet omkring sin tro. Altså, jeg tror, folk har behov for at vide, hvor præster står, for at de er gode* (Felter 2016,149). En anden taler om betydningen af at være hos mennesker i deres uvished og afmagt: *Det er egentlig Jesu efterfølgelse i praksis. Og så er det at kunne låne folk ord og nærvær, som de ikke selv kan finde på, og give sig selv i situationen, når man beder en bøn og lyser en velsignelse* (Felter 2016,158). Med til præstens særlighed hører også den institutionelle dimension: at præsten til forskel fra andre af velfærdssamfundets instanser har tavshedspligt. Går man til tidligere undersøgelser, lader præsternes betoning af empati og personlig autenticitet til at svare til den forventning, folkekirkens medlemmer har om at blive mødt i øjenhøjde af et menneske, der står inde for sin tro (Felter og Bjerrum 2015, 115, Gaarden 2015, 69ff). Ved siden af den akademiske faglighed synes personlige kompetencer som evne til engagement, nærvær, integritet, troværdighed og transparens at udgøre en central del af præstens professionsfaglighed.

Værdier

Med henblik på at afdække professionens værdier blev præsterne blandt andet bedt om at tage stilling til, hvilket udtryk, der for dem bedst karakteriserede deres arbejde: enten 8-16 eller 24/7. Mens 8-16 refererer til faste og afgrænsede rammer for præstens forpligtelse, betegner 24/7 arbejdet som en livsform, hvor arbejde og fritid flyder sammen. Det var slående, i hvor høj grad præsterne foretrak betegnelsen 24/7 til at udtrykke de-

res opfattelse. Med til at understrege arbejdets livsformskarakter var embedsboligen og skæve arbejdstider – og det forhold, at man i folks øjne altid er præsten, uanset om man er i tjeneste eller ej. Den omstændighed, at man som præst bor i sognets hus og forventes at åbne døren og tage telefonen uanset tidspunkt på døgnet, gør ifølge præsterne deres arbejde til noget særligt. Som en præst udtrykte det: *Du har fri tid, men ingen fritid. Jeg bor her, og jeg synes også at præsten skal bo i sognet, og det er også godt, men det kan være krævende indimellem. At du ikke bare går hjem* (Felter 2016, 114). Det var karakteristisk, at præsterne samstemmende beskrev idealer om rådighed og tilgængelighed som udtryk for en opfattelse af dyb forpligtethed over for opgaven og den menighed, der har kaldet dem: *På den måde er det 24/7 at jeg egentlig tænker at jeg altid er åben for, at der er nogen, der kan have brug for Ordet* (Felter 2016, 118).

Omvendt viste interviewene også, hvordan præsterne i praksis skelner mellem vitale opgaver, der skal løses her og nu – et opkald fra en bedemand, en sjælesorgssamtale eller et dødsleje – og opgaver, der lige så godt kunne ligge i tidsrummet 8-16, altså inden for normal arbejdstid, såsom prædikenskrivning, mails og administrative opgaver. Det principielt ustyrlige i præstelivet, som udspringer af forpligtelsen til at være til rådighed for menigheden, søges af hensyn til familielivet afbødet gennem forskellige strategier: ved at slukke mobiltelefonen under aftensmaden, veksle den formelle ugentlige fridag med andre tidspunkter, aftale bagvagsordninger med kolleger og lignende. Ikke desto mindre peger interviewene på, at det er mere end vanskeligt at skille arbejdet fra personen (Felter 2016, 123). En præst tolker arbejdets livsformsdimension som en naturlig konsekvens af, at der er tale om et kald, hvilket gør det svært at sætte grænser: *Præstembedet er et kald. Og det betyder også at det er en livsstil på mange måder (...) Jeg skal så også have det til at hænge sammen med at være småbørnsmor og ikke tage telefonen, mens jeg spiser aftensmad. Der sætter jeg nogle begrænsninger. Hun fortsætter: Jeg tænker tit, og det er i fuld alvor, at hvis jeg var single, så ved jeg dybest set ikke om det ikke var kørt fuldstændig sammen for mig. Fordi jeg synes, det er spændende, det jeg laver: fordi jeg synes, det er relevant, og fordi jeg hele tiden ser et behov* (Felter 2016, 115). Angående kaldsdimensionen supplerer en – deltidsansat – præst med at beskrive en forpligtelse, der overruler timetælling og fridage: *Står der et menneske ved min dør, så lukker jeg selvfølgelig op. Det er også det med, at du tæller ikke timer, for man kan ikke tælle timer i et kald* (Felter 2016, 116). At være præst er tydeligvis mere end et arbejde, det er en del af ens identitet, som en af præsterne udtrykte det: *Præst er ikke noget jeg laver. Det er noget, jeg er* (Felter, 2016, 166).

Præstefprofessionen set fra interviewene

Med arbejdets grundlag, indhold og værdier som overordnede raster tegner materialet et billede af, hvordan præsterne ser på deres arbejde og embede. Synet på kerneydelser, opfattelser af forkyndelse, synet på præstens faglighed og arbejdets karakter udgør brændpunkter, hvor forskellige syn kommer til orde som yderpunkter i et kontinuum,

som jeg har søgt at vise gennem ovenstående nedslag. På den ene side står, hvad man kunne kalde en mere traditionel opfattelse af præstens professionalitet, baseret på akademisk uddannelse og centreret om udførelse af de klassiske præsteopgaver, gudstjeneste, prædiken, undervisning og sjælesorg, og med forkyndelse af evangeliet som verbal kommunikation af et præcist kognitivt indhold. Heroverfor står en opfattelse, som i højere grad synes at møde de krav, der stilles til præsten i et individualiseret samfund om personligt at repræsentere og inkarnere kirken på alle de arenaer, hvor han eller hun færdes. Uanset professionssyn er det imidlertid slående, hvor meget den personlige dimension fylder i præstehverdagen – og ikke mindst, i hvor høj grad dette tilsyneladende falder helt naturligt. Betonningen af arbejdets livsstilsdimension og forkyndelsen som en dimension ved alt, hvad man som præst foretager sig, umuliggør enhver forestilling om, at person og profession kan skilles ad. Tværtimod synes præstens person at udgøre hans eller hendes vigtigste arbejdsredskab, hvad enten det drejer sig om løsningen af traditionelle præsteopgaver, eller der er tale om mere diffuse, relationsskabende aktiviteter: mødet i børnehavens garderobe, over køledisken i brugsen eller på løbebåndet i fitnesscentret.

I forbindelse med sine studier af menighedens reception af prædikenen har Marianne Gaarden påvist, at prædikantens etos i form af præstens autenticitet i betydningen troskab mod sin egen tro, og respekten for menigheden, er afgørende for den måde, hvorpå prædikenen modtages (Gaarden 2015, 69f). Kommunikationen kan med andre ord ikke skilles fra præstens person. Der er grund til at tro, at dette også mere generelt gør sig gældende for interaktionen mellem præst og menighed. Undersøgelsen »Hvad forventer folket af kirken« viste således, at præstens måde at være præst på er afgørende, og at en del af dette handler om at være i øjenhøjde med folkekirkemedlemmernes kampe med tro og tvivl (Felter og Bjerrum 2015, 112). Som både sidstnævnte og Gaardens prædikenstudier viser, består præstens eventuelle autoritet imidlertid ikke i, at menighedens medlemmer ukritisk overtager præstens synspunkter. I det omfang, præsten tildeles autoritet, er det således ikke som leverandør af evige og givne sandheder, men som autentisk samtalepartner, der står ved sin egen tro, og som derfor kan fungere som konstruktiv med- og modspiller for den andens dialog med det bibelske budskab (Felter og Bjerrum 2015, 115).

Den tysk-amerikanske sociolog Max Weber har beskæftiget sig med, hvori autoritet i de moderne samfund adskiller sig fra tidligere tiders former. Ifølge Weber kan autoritet i de førmoderne samfund hente begrundelse enten i traditionen, der som legitimitetsform er kendetegnet ved arv og sædvane, eller i lederens person, der som legitimitetsform hviler på vedkommendes karismatiske egenskaber (Weber 1922, III, § 6, 10). I begge tilfælde er der tale om et hierarkisk forhold mellem leder og undersåtter, hvor undersåtterne er henvist til at adlyde lederens mere eller mindre vilkårlige befalinger. Anderledes forholder det sig ifølge Weber med modernitetens autoritetsform, som er rationelt begrundet med henvisning til kompetencer, og som hviler på et delegeret man-

dat fra samfundets ligeberettigede medlemmer. Idealtypen på den moderne, rationelle autoritet er her embedsmanden, som uden personlige hensyn forvalter magten på alles vegne (Weber 1922, III, §10).

Den øgede vægtlægning på præstens person og kravet om autenticitet i senmoderniteten kunne lede til at overveje, om der er tale om en tilbagevenden til den religiøse leders førmoderne, karismatiske autoritet. Forestillingen om, at præsten i kraft af sin karismatiske fremtræden kan udøve autoritet over kirkens medlemmer, gælder imidlertid, som antropologen Cecilie Rubow bemærker, ikke i de moderne samfund, hvor Webers kategorier forekommer upræcise (Rubow 2006, 228). Kravet om autenticitet kan således ifølge den canadiske sociolog Charles Taylor netop føres tilbage til det forhold, at moderniteten effektivt har elimineret muligheden for at henvise til eksterne autoriteter som basis for autoritet (Taylor 2002). Præsterne i undersøgelsen giver udtryk for en høj grad af bevidsthed om dette vilkår og synes generelt at finde måder, hvorpå personlig involvering i arbejdet kan væves sammen med familie- og privatliv. Spørgsmålet er imidlertid, hvordan disse forhold kan reflekteres teologisk med udgangspunkt i det empiriske materiale.

Kald og/eller embede

Hen mod slutningen af interviewene blev informanterne bedt om at svare på, om de brugte ordene kald og embede om det at være præst, og hvad de forbandt hermed. Som vi så oven for, tog enkelte informanter kaldsbegrebet i brug til at begrunde arbejdets livsformsdimension: kaldet som det livsomfattende, principielt uendeligt forpligtende, som ikke kan afgrænses til en 8-16 arbejdsdag. Hvor embedsbegrebet dukkede op undervejs i interviewene var det primært som betegnelse for konkrete ansættelsesmæssige forhold som embedsbolig og embedstelefon. Direkte adspurgt om deres forhold til og brug af de to begreber udfoldede præsterne deres forståelse yderligere.

Nogle af de præster, der gav udtryk for, at de foretrak at bruge ordet kald, betonedede forpligtelsen på en bestemt opgave over for en kreds af mennesker: *Det at man ikke kun står der, fordi man selv vil stå i den her kirke og på den prædikestol. Man står der, fordi der er nogle mennesker, der har bedt én om at gøre det* (Felter 2016, 162). Bevidstheden om ikke at være på egen hånd men kaldet af andre er også det, der kan give rygstød og mod i perioder, hvor man er mindre oplagt: *Hvis man først er accepteret som nogens præst, så har man også mod til at være der når man ikke lige er på toppen. Så for mig er kaldet først og fremmest noget, som giver mig ret til at være her, også selv om jeg ikke altid magter det hele* (Felter 2016, 164). Andre informanter betoner kaldet som et udtryk for en højere mening eller for det, at livet tog en bestemt retning: *Det er jo baggrunden for, at jeg er præst. Det var ikke det, jeg skulle være, da jeg begyndte på gymnasiet, men det blev sådan. Og det kan jeg kun opfatte som et kald, som jo både stammer fra Gud og mennesker* (Felter 2016, 165). I kaldet ligger også et mere i præstearbejdet i form af en totalinvolvering: *For mig er det ikke bare et job. Det er det hele. Jeg har meget mere med ind i det end et job,*

ligesom alle præster formentlig vil sige. *Jo, lad os bare kalde det et kald* (Felter 2016, 167). Nogle forbinder kaldet med en indre overbevisning om Guds vilje: *Jeg tror virkelig, jeg følte et kald fra Gud, da jeg var 13 år, til at jeg skulle være præst. Jeg følte, at det var den vej, jeg skulle gå* (Felter 2016, 168). Andre bruger ordet kald til mere bredt at beskrive den indre ild og motivationen: *Det er et skidegodt ord fordi det netop siger det der 24/7, at det er lidenskab* (Felter 2016,169).

Ved siden af de positive konnotationer, der forbindes med kaldet, er der dog også præster, der udtrykker forbehold – både over for tanken om et ydre kald fra en menighed, og over for betydningen af den personlige motivation. En begrunder, hvorfor hun ikke finder ordet kald dækkende, men i stedet foretrækker at bruge embedsbegrebet: *Nej, selvfølgelig har menighedsrådet engang kaldet mig, men de er jo long gone, dem, der kaldte dengang. ... Jeg træder ind et sted, hvor der har været nogle før mig, og hvor der kommer nogle efter mig og det er i det her embede. Det siger mig noget. Det er mindre personligt* (Felter 2016,164, 177). På samme måde ser en anden præst embedsbegrebet som udtryk for den aflastning, det er at være del af et historisk og nutidigt fællesskab: *Jeg er en del af en kæde af præster, jeg er en del af en kirke, jeg er ikke kirken. Og derfor kan jeg godt lide ordet embede* (Felter 2016,177). Med til embedet hører også retlige rammer som tavshedspligt og forvaltningsmæssige principper, som kan aflaste – men som også kan opleves som en form for statslig magtudøvelse, der ligger fjernt fra præstens selvforståelse: *Hvis jeg skulle vælge, vil det hellere være kaldet end embedet. Embede kan have en tendens til også at have kasketten på, hvor jeg sådan bliver den statsligt ansatte (...) Den der højtidelighed over titlen, det kan komme med i embedet, og det gør det ikke med kaldet* (Felter 2016, 175). Ud fra præsternes respons tegner der sig en forskel mellem embedsbegrebet, der på godt og ondt forbindes med kirken som institution, og kaldet, der konnoterer personlige kvaliteter som gensidighed, forpligtethed og engagement. Det forekommer sigende, at i det omfang, præsterne knytter teologiske overvejelser til deres præferencer, kredser disse om betydningen af at være kaldt på som bærende for identiteten som præst.

Vilkår for legitimitet

De danske professionsforskere Gorm Hansbøl og John Krejsler har argumenteret for, at de moderne samfunds differentiering og pluralisering i særlig grad har konsekvenser for de professionelle, som ikke længere uanfægtet kan henvise til deres særlige faglighed, men må agere på det individualiserede velfærdssamfunds præmisser. Ifølge Hansbøl og Krejsler er der sket et skift i selve den sociale meningsfuldhed som indebærer, at forståelsen af professionen ændrer sig (Hansbøl og Krejsler 2004, 31). I samme retning argumenterer professor i pædagogik Per Fibæk Laursen for, at kravet om autenticitet som moralsk ideal, der ifølge den canadiske filosof Charles Taylor kendetegner de sen- eller postmoderne samfund, har dybtgående konsekvenser for de professionelle, som i stadig højere grad forventes personligt at stå inde for og inkarnere værdierne i den

institution, de repræsenterer (Laursen 2003, 18f; Taylor 2002, 83). Ovenstående analyser peger på, at den rationelle legitimitet, der ifølge Weber kendetegner modernitetens institutioner, i dag er udfordret. Hvor man i en klassisk opfattelse af professioner forudsætter en fælles tro på institutionernes rationalitet og en anerkendelse af de professionelles bedre viden, hviler præstens eventuelle autoritet som professionel i sen- eller postmoderniteten på en konkret forhandling, hvor præstens person og attitude opfattes som afgørende for tilknytning.

De overvejelser, præsterne i materialet gør sig for og imod om brugen af begreberne kald og embede kan tolkes som udtryk for en forhandling om, hvad der konstituerer legitimiteten af deres virke. Er det tilhørsforholdet til folkekirken som institution, med bolig, statslig ansættelse og forpligtelser på et fælles regelsæt? Er det en bevidsthed om at være kaldet af Gud og menigheden – eller styrken af præstens entusiasme? De forhandlinger af kald og embede, der finder sted i materialet og betoningen af persondimensionen, peger på, at præstens professionelle autoritet i dag må etableres i den konkrete situation ved at trække på forskellige mulige roller, der hver for sig repræsenterer henholdsvis stærke og svage autoritetsformer (Rubow 2006, 225f). Religionsforsker Marie Vejrup Nielsen og lektor i praktisk teologi Kirstine Helboe Johansen har foreslået, at den autoritet, som præsten i dag kan påkalde sig, er relationel, dvs. at den etableres gennem den personlige kontakt mellem præsten og kirkens medlemmer i den konkrete situation (Nielsen og Johansen 2015).

I det omfang, præsterne bruger ordet embede til at udtrykke deres selvforståelse, ligger det i umiddelbar forlængelse af en traditionel opfattelse af professionens legitimitet som givet i kraft af institutionen, som vi så ovenfor. Samtidig synes de måder, hvorpå præsterne bruger ordet kald, at afspejle en situation, hvor autoritet ikke uden videre er givet, men hvor præsten som professionel i kraft af engagement og autenticitet kan fungere som samtalepartner i den enkeltes religiøse og eksistentielle dannelsesprocesser.

Embedet i folkekirkelig teologi

De måder, hvorpå præsterne forhandler begreberne kald og embede, peger på, at der ikke er tale om et simpelt valg mellem person og institution, men derimod om et komplekst både-og, som fra hver sin side udtrykker væsentlige sider af, hvad det vil sige at være præst i dag. Ser man på de måder, hvorpå embede og person hidtil har været tematiseret i en dansk folkekirkelig tradition, har tendensen her imidlertid været en temmelig ensidig betoning af embedet, mens personen i dette overvejende har været overset eller endda nedvurderet. Dette hænger sammen med, at embedet har været set som det, der legitimerer præstens virke, som det blandt andet kommer til udtryk i det ofte fremsatte udsagn, at det er embedet, der bærer personen, og ikke omvendt (Christiansen m.fl. 2005, 211). Med henvisning til *Confessio Augustanas* artikler 5 *Om det kirkelige embede* og 14 *Om den kirkelige ordening* (Grane 1981, 61, 134) har det teologiske fokus været på udfoldelsen af embedet som det legitime udtryk for en luthersk

forståelse af præstens virke. Således betoner Regin Prenter det som afgørende ikke at fundere præstens myndighed i vedkommendes personlige fromhed, »forberedelser eller gerninger« – uagtet at disse forudsættes som en selvfølge – men alene i det af Kristus indstiftede og befalede, apostoliske embede (Prenter 1965, 53). Om end ud fra et andet grundsyn har Peter Widmann argumenteret for, at netop embedet som institution er nødvendigt for at sikre Ordets varige formidling, som er »den uflyttelige forudsætning« for hele menighedens eksistens (Widmann 2007, 133).

Den skepsis over for præstens subjektivitet, som blandt andet kommer til orde gennem betoningen af embedet hos Prenter, har også gjort sig gældende i forsøget på at hævde præstens embede som begrundelse for en klassisk opfattelse af professionalitet (Karle 2000, 12f). Der er imidlertid også gjort forsøg på at beskrive præstens virke teologisk på en måde, hvor den personlige dimension ses som en legitim og nødvendig side af det pastorale virke. Således Eberhard Harbsmeier og Henning Thomsen, der i udkast til udarbejdelse af et »præstespejl« inddrager personen i beskrivelsen af den præsteprofil, menigheden kan forvente. Harbsmeier og Thomsen understreger således betydningen af, at præsten også som person repræsenterer kirken og dens budskab, og at personens tro og livsholdninger udgør en uundværlig forudsætning for varetagelsen af præstegerningen (Harbsmeier og Thomsen 2007, 363). Der er her tale om en anerkendelse af, at person og præstetjeneste ikke kan adskilles, men også teologisk må tænkes som uløseligt sammenhørende. Set i lys af den vægt, persondimensionen har i interviewene, forekommer Harbsmeier og Thomsen at afspejle professionens aktuelle vilkår, når de begrænser brugen af begrebet embede til omtalen af prædikenfunktionen (Harbsmeier og Thomsen 2007, 262), og i stedet taler om præstetjenesten som udtryk for Guds kald.

Frem mod en teologi om kaldet

Sammen med Kaufman og Gaarden har jeg tidligere argumenteret for, at persondimensionen udgør en central dimension af præstens tjeneste i de nordiske folkekirker i dag, som er af afgørende betydning for såvel teologien som for den kirkelige praksis (Kaufman, Felter og Gaarden 2016). Den generelle samfundsudvikling i retning af stigende individualisering og pluralisering slår også igennem i indhold og organisering af folkekirkernes arbejde og øger kravene til præster om involvering og engagement. Den måde, hvorpå kirkerne indtil nu har imødegået denne udvikling, har været ved at nedtone persondimensionen. Dette kan ske praktisk, som det finder sted i Norge, gennem en regulering af præstens arbejde, hvor der trækkes tydeligere skel mellem arbejdsliv og privatliv, med registrering af overtid og afvikling af præsternes boligpligt (Kaufman 2016, 50). Eller det kan ske ideologisk, som det fortrinsvist er sket i Danmark ved at fremhæve embedet som teologisk argument for at skelne mellem person og profession, og ved at betone Ordets uafhængighed af præstens subjektivitet. Som vist synes ingen af disse veje farbare; derimod er der behov for at udvikle en på samme tid praktisk og

teologisk forståelse af præstetjenesten, som er forankret i en nutidig, folkekirkelig virkelighed (Kaufman et al 2016, 46). Vi har således argumenteret for, at en sådan udvikling må tage udgangspunkt i teologi som en kropsligt og socialt situeret størrelse, der formes i stadig dialog mellem sin historiske tradition og kirkens samtid. I det følgende skal jeg forsøge at udvikle denne tankegang yderligere med henblik på at skitsere nogle mulige veje at gå for en teologi om præstens tjeneste, der tager kompleksiteten i den empiriske erfaring alvorligt som samtalepartner.

Forudsætningen for at gøre empiriske studier til udgangspunkt for teologiske refleksioner er, at teologien altid selv er indfældet i en historisk og kulturel sammenhæng. Nyere praksisteorier har bidraget til at kaste lys på, hvordan teologi ikke bedrives løsrevet fra sin kontekst, men selv er situeret og kropsligt forankret (Scharen og Vigen 2011, Fulkerson 2007, Wigg-Stevenson 2014). Inden for den praktiske teologi generelt har erkendelsen heraf ført til en stigende opmærksomhed på, at det er nødvendigt at supplere den akademiske teologi med former for teologi, som bedrives af kirkelige praktikere. Det gælder både de former for »ordinary theology« (Astley 2002), der repræsenterer lægfolks refleksioner over religiøse emner, og de måder, hvorpå præster som uddannede teologer konstituerer mening uden for det akademiske felt. Der er således en voksende erkendelse af, at teologi ikke er en statisk og uforanderlig størrelse, men snarere skal ses som en kontinuerlig meningsskabelse eller »kunnskaping« (Afdal 2013, 19). Det at bedrive teologi er efter denne opfattelse selv en form for praksis, som ikke kan skillen fra de sammenhænge, hvor den finder sted (Scharen og Vigen 2011, 29; Smith 2014, 244).

Ud fra et praksisteoretisk perspektiv fremstår teologien om embedet som forankret i en traditionelt moderne kontekst, hvor det gav mening at forestille sig autoritet som afkoblet fra den personlige dimension. Derimod savnes der i en sådan tilgang afspejling af, at autoritet på nutidens vilkår i høj grad er relationelt forankret, hvilket forudsætter en uløselig sammenhæng mellem embedet som institution og embedsbærerens person. Som understregning af alt det, præsterne får foræret gennem kjolen og kraven, udtrykker embedsteologien fortsat den aflastning, der ligger i at kunne læne sig op ad folkekirken som etableret institution i samfundet. Den teologiske hævde af embedets depersonaliserede autoritet er imidlertid utilstrækkelig til at opfange præsternes erfaring af den personlige dimensions betydning for deres virke.

Synet på præstens embede i interviewene synes at være grundlæggende farvet af den danske udvikling siden reformationen med præsten som statslig embedsmand, som flere af præsterne stiller sig kritisk til. Som det fremgår, finder de præster, der foretrækker kaldsbegrebet, netop dynamikken mellem nogle, der kalder, og den, der kaldes på, afgørende. Dette kommer til udtryk i forhold til den formelle kaldelse ved et menighedsråd, men betegner også, hvordan konkrete erfaringer af at være kaldt på, er afgørende for oplevelsen af mening i arbejdet.

Tanken om et ydre kald fra menigheden, *vocatio externa*, som understreges stærkt i dansk luthersk tradition, kan ud fra interviewene ikke blot repræsentere den formelle kaldelse ved et menighedsråd, men kan også udtrykke oplevelsen af konkret situerede kald til at medvirke ved biografiske højdepunkter eller som eksistentielle samtalepartnere. I begge tilfælde er der tale om processer, hvor præstens person er involveret, og hvor egenskaber som nærvær, troværdighed og integritet er af afgørende betydning. Derimod har *vocatio interna*, det indre kald, ikke spillet nogen stærk rolle i den lutherske teologi om embedet, bortset fra i mere pietistisk og karismatisk farvede traditioner. Det er derfor interessant når flere præster netop omtaler det indre kald i betydningen motivationen og det interne *drive*, følelsen af meningsfuldhed og formål, som kommer til udtryk ved at gennemsyre opfattelsen af arbejdet som en livsform, og som involverer hele personen. Når en stor del af præsterne i undersøgelsen giver udtryk for, at de foretrækker at bruge kaldsbegrebet frem for embedet om deres virke, kan det tænkes at hænge sammen med, at ordet kald i højere grad netop konnoterer den personlige involvering og arbejdets relationelle karakter, som de erfarer som betydningsfuldt i deres daglige interaktion med menigheden. Som resonansrum for disse erfaringer forekommer det derfor frugtbart at afsøge, hvordan der teologisk kan arbejdes med betydningen af præstens person i forhold til opgaven som forkynder, underviser og sjælesørger i dag.

Konklusion

Den teologiske beskæftigelse med præstetjenesten har i en dansk kontekst stort set eksklusivt været konciperet ud fra embedets terminologi, som har været set som udtryk for det genuint lutherske. Som legitimitetsform er embedet, som jeg har vist i denne artikel, dybt funderet i moderniteten med sin betoning af den rationelle institution, i et opgør med såvel traditionens som karismernes førmoderne autoritetsformer. Understøttet af en betoning af Ordets suverænitet er embedet blevet italesat som en modsætning til personen. Som jeg har forsøgt at vise, synes forholdet mellem person og embede imidlertid at være væsentligt mere nuanceret og komplekst, end den gængse modstilling antyder. På trods af den støtte, embedet giver – mentalt som aflastning og konkret og praktisk som bredt accepteret organisationsform – viser interviewene med al tydelighed, at præstens person i sig selv er et uomgængeligt medium for den forkyndelse, præsterne samstemmende ser som deres væsentligste opgave. På en ny tids præmisser betyder det imidlertid ikke, at den karismatiske præst eller kirken som institution besidder en autoritet, som blindt adlydes. Som jeg har søgt at påvise, er der tale om en relationel og forhandlet autoritet, som tilvejebringes i den konkrete situation – hvis den gør det. Præsten kan ikke påkalde sig en på forhånd givet autoritet i kraft af sin position i embedet. Men samtidig udgør embedet i en nutidig folkekirkelig kontekst fortsat fundamentet for, at præsten kan tildeles autoritet i situationen som samtale- og sparringspartner for den enkeltes dannelsesproces.

Det forhold, at præstetjenesten i dag er situeret i en kontekst, som med hensyn til muligheder for at påkalde sig legitimitet på væsentlige områder adskiller sig fra den sammenhæng, hvori reformatorerne og deres danske arvtagere udformede teologien om embedet, kalder på refleksion over, hvordan det reformatoriske anliggende kan udtrykkes i dag. I en situation, hvor embedsbegrebets depersonaliserende logik ikke uden videre synes at opfange præsternes selvforståelse, forekommer det frugtbart at inddrage deres erfaringer med henblik på at udforme udkast til aktuelle teologiske måder at udtrykke dette forhold på; måder, som ikke går uden om, men gennem præstens person. Det indebærer ikke et valg mellem embede eller kald, men vil handle om at skærpe opmærksomheden på, hvordan de to begreber kan aktiveres som ressourcer for en teologi om tjenesten, som tager nutidige præsteerfaringer alvorligt. På den ene side rummer embedsbegrebets kølighed fortsat vigtige accenter i forhold til at beskytte sin bærer mod overophedning af persondimensionen ved at pege på den kollegiale dimension som mulighed for aflastning. På den anden side kan kaldet være med til at artikulere betydningen af den involvering og interaktion, som ifølge materialet er afgørende for præsternes virke, ved dels at udtrykke en forpligtethed, der rækker ind i den personlige dimension, og ved at understrege den fundamentale gensidighed mellem den, der kalder, og den, der kaldes på.

Perspektivering

Jeg har argumenteret for, at forsøg på en teologisk nytænkning af præstetjenesten må finde sted i en dialog mellem en luthersk, folkekirkelig tradition og nutidige erfaringer af, hvad det vil sige at være præst. I den forbindelse vil det være væsentligt også at beskæftige sig med de implikationer, dette kan tænkes at få for såvel uddannelsen som den praktiske organisering af præsternes arbejde. Hvad betyder individualiserede former for kirkebrug for forståelsen af præstens kerneopgaver? Hvordan kan uddannelsen til præst tage højde for, at person og embede ikke er adskilte, men indbyrdes sammenvævede størrelser? Og hvordan kan en teologisk opmærksomhed på den kollegiale dimension i embedet og kaldet inspirere til samarbejde, samtidig med at betydningen af den personlige kontakt mellem præsten og menighedens medlemmer anerkendes? Arbejdet med at besvare disse spørgsmål vil være væsentligt som indspil til en empirisk funderet teologi om præsters tjeneste i folkekirken i dag.

Noter

- 1 Undersøgelsens resultater er i samlet form udgivet i: Felter, Kirsten Donskov. 2016. *Hvad vil det sige at være præst? En kvalitativ undersøgelse af danske folkekirkepræsters syn på embede og arbejde*. Aarhus: Folkekirken Uddannelses- og Videnscenter. Rapporten kan downloades fra https://www.fkuv.dk/_Resources/Persistent/8/c/9/d/8c9dafba0d2be0a5a3369bee1da06b4d8b0624cf/Hvad%20vil%20der%20sige%20at%20v%C3%A6re%20pr%C3%A6st%20WEB.pdf

fkuv.dk/_Resources/Persistent/8/c/9/d/8c9dafba0d2be0a5a3369bee1da06b4d8b0624cf/Hvad%20vil%20der%20sige%20at%20v%C3%A6re%20pr%C3%A6st%20WEB.pdf

- 2 For undersøgelsens design og metode se Felter 2016, 17-27.
- 3 Afsnittet er baseret på fremstillingen i rapporten »Hvad vil det sige at være præst«.

- 4 Inden for den generelle professionsforskning er dette synspunkt især fremført af Talcott Parsons, som argumenterede for akademisk uddannelse, forvaltning af samfundsmæssigt vitale funktioner og forankring i en særlig professionsetik som grundlag for det professionelle kompleks (Parsons 1968, 536f, se også Felter 2010, 47). Inden for præsteforskningen har især den tyske teolog Isolde Karle gjort sig til talsmand for en lignende opfattelse (Karle 2000).

Litteratur

- Almås, Kirsten. 1989. *Presterollen. En kvalitativ intervjuundersøgelse om det å være prest i Den norske Kirke*. Trondheim: Tapir.
- Astley, Jeff. 2002. *Ordinary theology. Looking, listening and learning in theology*. New York: Routledge.
- Christiansen, Helle; Sabine Bech-Hansen og Jakob Brønnum. 2005. »Præst i Den danske Folkekirke: Embedet og arbejdet«. *Præsteforeningens Blad* 2005 (11): 210-17.
- Dahl, Hanne Marlene. 2005. »Fra en klassisk til en (post)moderne opfattelse af professioner«. I *Professionsidentitet i forandring*, redigeret af Tine Rask Eriksen og Anne Mette Jørgensen, 36-57. København: Akademisk.
- Evetts, Julia. 1999. »Professions. Changes and continuities«. *International Review of Sociology* Vol 9, no 1. University of Rome: La Sapienza: 5-85.
- Felter, Kirsten Donskov. 2010. *Mellem kald og profession*. København: Det Teologiske Fakultet, nr 18.
- Felter, Kirsten Donskov og Ruth Sønderkov Bjerrum. 2015. *Hvad forventer folket af kirken? Et medlemsperspektiv på diskussionen om forandringer i folkekirkens struktur på landet, i forstæderne og i byen*. København: Center for Kirkeforskning, Københavns Universitet og Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter.
- Felter, Kirsten Donskov. 2016. *Hvad vil det sige at være præst? En kvalitativ undersøgelse af danske folkekirkepræsters syn på embede og arbejde*. Aarhus: Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter.
- Fournier, Valerie. 1999. »The appeal to 'professionalism' as a disciplinary mechanism«. *The sociological Review*, May, Vol 47:2: 280-307.
- Grane, Leif. 1981. *Confessio Augustana*. København: GAD.
- Gresaker, Ann Kristin. 2009. *I gode og onde dager... Trivsel, belastninger og sluttevalueringer blant menighetsprester i Den norske kirke*. Oslo: KIFO.
- Gaarden, Marianne. 2015. *Prædikenen som det tredje rum*. Frederiksberg: ANIS.
- Gaarden, Marianne. 2014. *Den emergente prædiken*. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Hagman, Patrik og Eetu Kejonen. 2018. »Kön, kyrka och kyrkligt ledarskap. En teologisk studie av unga prästers uppfattningar i Finland och Sverige«. *Scandinavian Journal for Leadership & Theology* 6 (2019): 1-18.
- Hansbøl, Gorm og John Krejsler. 2004. »Konstruktion af professionel identitet: en kulturkamp mellem styring og autonomi i et markedssamfund«. I *Relationsprofessioner – lærere, pædagoger, sygeplejersker, sundhedsplejere, socialrådgivere og mellemledere*,

- redigeret af Lejf Moos, John Krejsler og Per Fibæk Laursen, 19-58. København: Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Harbsmeier og Henning Thomsen. 2007. »Præstespejl«. I *Pastoralteologi*, redigeret af Helle Christiansen og Henning Thomsen, 361-63. Frederiksberg: ANIS.
- Huse, Morten og Cathrine Hansen. 2002. *Møteplass for presteforskning: Presten i norsk kirke- og samfunnsliv*. KIFO-rapport 22. Trondheim: Tapir.
- Høeg, Ida Marie. 1998. *Rom i herberget? Kvinnelige menighetsprester på arbeidsmarkedet i Den norske kirke*. KIFO rapport 6. Trondheim: Tapir.
- Karle, Isolde. 2000. *Der Pfarrberuf als Profession. Eine Berufstheorie im Kontext der modernen Gesellschaft*. Gütersloh: Chr Kaiser.
- Kaufman, Tone Stangeland. 2011. *A New Old Spirituality: A Qualitative Study of Clergy Spirituality in the Church of Norway*. Oslo: MF Norwegian School of Theology.
- Kaufman, Tone Stangeland. 2016. »Verken »24/7« eller »ni-til-fire«. *Tidsskrift for Praktisk Teologi 2-2016*: 20-33.
- Kaufman, Tone Stangeland; Kirsten Donskov Felter og Marianne Gaarden. 2016. »Person og prestatjeneste«. *Tidsskrift for Praktisk Teologi, 2-2016*: 45-57.
- Kühle, Lene; Henrik Reintoft Christensen; Stig Asboe; Signe Bønløkke Dollerup; Anette Damgaard; Kirstine Løvstad Brodersen; Christina Rehanna Kjær Flyvholm. 2015. *Funktionspræster i Danmark : En kortlægning*. Aarhus: SUN-TRYK, Fællestrykkeri for Sundhedsvidenskab og Humaniora, Aarhus Universitet.
- Kuhlmann, Ellen. 2004. »Post-modern times for professions: The fall of the 'ideal professional' and its challenges to theory«. *Knowledge, Work & Society*, Vol 2, no. 2 2004: 69-89
- Laursen, Per Fibæk. 2003. »Personligheden på dagsordenen« I *Person og profession*, redigeret af Per Fibæk Laursen og Inge Weicher, 13-37. København: Billesø og Baltzer.
- Leth-Nissen, Karen Marie. 2018. *Churching Alone. A Study of the Danish Folk Church at Organisational, Individual, and Societal Levels*. København: Det Teologiske Fakultet, nr 79.
- Leth-Nissen, Karen Marie og Astrid Krabbe Trolle. 2015. *Dåb i dag*. Center for Kirkeforskning, Københavns Universitet, og Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter.
- Niemelä, Kati. 2001. »Calling or Vocation«. *Tidsskrift for kirke, religion og samfunn*, 14, nr 1/2001: 43-52.
- Nielsen, Marie Vejrup og Kirstine Helboe Johansen. 2015. »Choosing a Pastor for the Day: Representations of the Pastor in a Contemporary Context«. *Journal of Empirical Theology* Vol 28, nr 2: 226-241.
- Parsons, Talcott. 1968. »Professions«. I *International Encyclopedia of Social Sciences*, Vol 12. New York: Macmillan: 536-47.
- Rubow, Cecilie. 2006. *5 præster og antropologiske perspektiver på identitet og autoritet*. København, ANIS.

- Saxegaard, Fredrik. 2017. *Realizing church. Parish pastors as contributors to leadership in congregations*. Oslo: MF School of Theology.
- Smith, Ted A. 2014. »Theories of practice«. I *The Wiley Blackwell Companion to Practical Theology*, redigeret af Bonnie Miller-McLemore, 244-54. Malden/Oxford: Wiley-Blackwell.
- Taylor, Charles. 2002. *Modernitetens ubehag. Autenticitetens etik*. Aarhus: Forlaget Philosophia.
- Weber, Max. 1922(1980). *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Studienausgabe. Tübingen: JCB Mohr/ Paul Siebeck.

Forfatter

Kirsten Donskov Felter
Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter
Skt. Markus Kirkeplads 1,1
8000 Aarhus C
kfe@km.dk

Artiklen er blevet godkendt ved en redaktionsuafhængig fagfælle vurdering.